

ΘΑΝΑΣΗΣ ΔΟΥΜΑΚΗΣ, φιλόλογος
ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ
ΤΑ ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΤΗ 1881-1885

Εισαγωγικά

Η οργάνωση των σχολείων της μέσης εκπαίδευσης του νεοσύστατου ελληνικού κράτους στηρίχθηκε, αρχικά, στο Β. Διάταγμα «Περί κανονισμού των Ελληνικών Σχολείων και Γυμνασίων», της 31ης Δεκεμβρίου 1836. Σύμφωνα με το διάταγμα αυτό, η μέση εκπαίδευση οργανώνεται σε δύο κύκλους σπουδών : στο τριετές Ελληνικό Σχολείο (Σχολαρχείο) και στο τετραετές Γυμνάσιο, που αποτελούν μίμηση των γερμανικών σχολείων Lateinische Schule και Gymnasium αντίστοιχα.¹ Την ίδια περίοδο, στις σημαντικότερες πόλεις και κωμοπόλεις της Θεσσαλίας λειτουργούν, από τις αρχές του 18ου αιώνα ή και νωρίτερα, ελληνικά σχολεία της δεύτερης βαθμίδας, οι επονομαζόμενες σχολές. Η ίδρυση των σχολών αυτών οφείλεται, εκτός των άλλων, και στη γενικότερη οικονομική αλλά και πνευματική ανάπτυξη, που σημειώθηκε κατά τον 18ο αιώνα σε ολόκληρο τον τουρκοκρατούμενο Ελληνισμό.²

Η Λάρισα, διοικητικό και εμπορικό κέντρο την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας με χαμηλή, ωστόσο, πνευματική κίνηση, ευτύχησε να αποκτήσει ελληνικό σχολείο της δεύτερης βαθμίδας κάπως αργοπορημένα, το 1794. Το σχολείο, το οποίο ιδρύθηκε από το δραστήριο μητροπολίτη **Διονύσιο** Ε' Καλλιάρχη (1791-1803)³, λάμπρυνε με την παρουσία του το 1798 ο νεαρός τότε Κωνσταντίνος Κούμας. Η θέση του ήταν στον Τρανό μαχαλά και κοντά στο ναό του Αγίου Αχιλλίου, στο βορειότερο άκρο της ακρόπολης. Σύμφωνα με τον Ornstein (1881) ήταν τριτάξιο και λειτούργησε έως το τέλος της Τουρκοκρατίας.⁴ Μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας (1881), το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως με το Β.Δ. της 31ης Αυγούστου του 1881 προέβη στην ίδρυση Ελληνικού Σχολείου στη Λάρισα και τον επόμενο χρόνο Γυμνασίου.⁵ Δε γνωρίζουμε αν αυτό στεγάστηκε στο διδακτήριο του ελληνικού σχολείου στον Τρανό μαχαλά, που προαναφέραμε, ή σε άλλο κτίριο. Ωστόσο, από την υπ' αρ. ΟΑ'/6.12.1882 συνεδρίαση του

¹ . Αλ. Δημαράς, «Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε», Α', Αθήνα, 1984, σ. κθ'.

² . Αναφέρω χαρακτηριστικά την ίδρυση ελληνικής σχολής στην Τρίκκη το 1572, στα Άγραφα το 1645, στη Ζαγορά (μέσα του 17 ου αι.), στον Τύρναβο το 1730, στα Αμπελάκια το 1737-1740, στην Τσαριτσάνη το 1750, στη Ραψάνη από τα μέσα του 18ου αι., στις Μηλιές του Πηλίου το έτος 1760. Βλ. Γ. Μ. Μουγογιάννης, «Η παιδεία στην τουρκοκρατούμενη Θεσσαλία», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 5 (1983), σ. 49-64 και Βασίλης Παρίσης, «Η Σχολή της Ραψάνης (1750-1833)», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 5 (1983), σ. 81-85.

³ . Νεκτ. Δρόσος, «Εξι υπομνήματα εκλογής μητροπολιτών της Λάρισας (1803-1821)», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 49 (2006), σ. 145.

⁴ . Θ. Παλιούγκας, «Η Λάρισα κατά την Τουρκοκρατία (1423-1881)», Κατερίνη 2007, Β', 447-452, όπου παρατίθεται η σχετική βιβλιογραφία. Η λειτουργία του ανωτέρω σχολείου επιβεβαιώνεται και από τον κώδικα του ναού του Αγίου Αχιλλίου (1810-1881). Βλ. ΠΡΑΚΤΙΚΑ της Ημερίδας του «Ομίλου φίλων της Θεσσαλικής Ιστορίας», Λάρισα 1994, σ. 31.

⁵ . Ν. Ζδάνης, «Η μέση εκπαίδευση στη Λάρισα στα τέλη του 19ου αιώνα», *Πρακτικά 5ου και 6ου Συνεδρίου Λαρισαϊκών Σπουδών*, Λάρισα 2010, σ. 106.

δημοτικού συμβουλίου του Δήμου Λάρισας πληροφορούμαστε ότι την περίοδο αυτή (1882) τόσο το Ελληνικό Σχολείο όσο και το Γυμνάσιο στεγάζονταν στο ιδιωτικό οίκημα του Ιμπραήμ Μουσταφά Αγά.⁶ Λειτουργήσε, άραγε, αρχικά στον Τρανό μαχαλά και το αμέσως επόμενο σχολικό έτος (1882-83), μεταστεγάστηκε στο προαναφερόμενο οίκημα, όπου και συλλειτουργήσε με το νεοϊδρυθέν Γυμνάσιο; Πολύ πιθανό.

Την περίοδο αυτή (1881) τόσο η Λάρισα όσο και ολόκληρη η Θεσσαλία βρίσκονται στο μεταίχμιο δύο εποχών: της οθωμανικής εποχής από τη μία, που αποτελεί πια παρελθόν, και από την άλλη της νέας εποχής που δίνει ελπίδα και αισιοδοξία για το μέλλον. Η κατάσταση είναι ρευστή, αλλά το Ελληνικό Σχολείο της Λάρισας θα αναζητήσει, με το δικό του τρόπο, ένα καλύτερο αύριο. Αξίζει, επομένως, να μελετήσουμε την οργάνωσή του, να δούμε το μαθητικό δυναμικό, τα διδασκόμενα μαθήματα, αλλά και το διδακτικό προσωπικό, που συνέβαλε στη λειτουργία του. Μελετώντας, δηλαδή, το μαθητολόγιο των σχολικών ετών 1881-1882, 1882-1883, 1883-1884 και τον ειδικό έλεγχο 1884-1885 μας δίνεται η δυνατότητα να παρακολουθήσουμε τον αριθμό των φοιτώντων μαθητών, την ηλικία και την καταγωγή τους, την κοινωνική τους προέλευση, τα διδασκόμενα μαθήματα και την επίδοσή τους σε αυτά.⁷ Τελικά, όλα τα ανωτέρω απεικονίζουν με τον καλύτερο τρόπο τη ζωή της πόλης μας την καθοριστική εκείνη περίοδο.

A. Σχολικό έτος 1881-1882

1. Το μαθητικό δυναμικό.

Ύστερα από προσεκτική μελέτη του μαθητολογίου του εν λόγω σχολείου διαπιστώνουμε ότι αυτό άρχισε να λειτουργεί με καθυστέρηση τεσσάρων μηνών. Έτσι, για το σχολικό έτος 1881-1882, οι πρώτες εγγραφές στο μαθητολόγιο έχουν ημερομηνία 6 Δεκεμβρίου 1881.⁸ Συγκεκριμένα, από τους 64 συνολικά μαθητές, 46 έκαναν εγγραφή στις 6 Δεκεμβρίου του 1881, ενώ για τους υπόλοιπους 18 οι εγγραφές διήρκεσαν έως και τον Απρίλιο του 1882. Από τα ανωτέρω εύκολα αντιλαμβανόμαστε ποιες δυσκολίες θα συνάντησαν ο διευθυντής και το διδακτικό προσωπικό στην άσκηση του διδακτικού τους έργου. Από το πρώτο, όμως, σχολικό έτος της λειτουργίας του είχε τρεις τάξεις και τον εξής αριθμό μαθητών: Α΄ τάξη 25, Β΄ τάξη 20, Γ΄ τάξη 19. Ως τίτλο εγγραφής, σε όλους ανεξαιρέτως τους μαθητές, αναγράφεται η ένδειξη «εξετασθείς ή κατ' εξέτασιν», χωρίς να αναγράφεται ο

⁶ . Στην εν λόγω συνεδρίαση συζητήθηκε η από 29.11.1882 αγωγή του Αλή Μουσταφά Αγά κατά του Δήμου για την πληρωμή 230 δραχμών από την ενοικίαση της οικίας του για τη στέγαση του Ελληνικού Σχολείου και του Γυμνασίου. Βλ. ΓΑΚ Λάρισας, *Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Λάρισας* (29.11.1882).

⁷ . ΓΑΚ Λάρισας, *Μαθητολόγιο του Ελληνικού Σχολείου Λαρίσης*, των σχολικών ετών 1881-82, 1882-83, 1883-84 και *Ειδικός Έλεγχος του 1884-85*.

⁸ . ΓΑΚ Λάρισας, *Μαθητολόγιο του Ελληνικού Σχολείου Λαρίσης*, σχολικού έτους 1881-1882. Σύμφωνα με το Δ/μα του 1836 το σχολικό έτος για τα Ελληνικά Σχολεία άρχιζε την 3/15 Σεπτεμβρίου· το Α΄ εξάμηνο έληγε την 15/27 Φεβρουαρίου. Το δεύτερο εξάμηνο άρχιζε την 1/13 Μαρτίου και έληγε την 3/13 Ιουλίου. Βλ. Αλ. Δημαράς, *ό. π.*, σ. 61.

τίτλος του σχολείου. Οι μαθητές της Α΄ τάξης, λογικά, θα προέρχονταν από τα σχολεία της πρώτης βαθμίδας (τα Κοινά Σχολεία),⁹ ενώ οι μαθητές των άλλων δύο τάξεων από τα λειτουργούντα Ελληνικά Σχολεία στις διάφορες πόλεις ή κωμοπόλεις του ευρύτερου ελληνικού χώρου. Όλοι οι μαθητές είναι άρρενες, αφού δεν επιτρεπόταν η μικτή φοίτηση,¹⁰ και είναι ορθόδοξοι στο θρήσκευμα, εκτός τεσσάρων Ισραηλιτών. Ένας μαθητής, *μωαμεθανικός* (μουσουλμάνος), από τα Τρίκαλα εγγράφεται το επόμενο σχολικό έτος στην Α΄ τάξη. Δε γνωρίζουμε τους λόγους που οδήγησαν τους γονείς των παιδιών αυτών να τα εγγράψουν στο Ελληνικό Σχολείο, τη στιγμή που λειτουργούσαν τότε στη Λάρισα αμιγή σχολεία των δύο άλλων κοινοτήτων.¹¹

Η ηλικία των μαθητών ποικίλλει. Η Α΄ τάξη έχει μαθητές από ηλικία 11 έως 19 ετών, η Β΄ τάξη από 12 έως 17 ετών και η Γ΄ τάξη από 12 έως 17 ετών, ενώ ένας μαθητής της Γ΄ τάξης εμφανίζεται με ηλικία 28 ετών. Οι ηλικίες των 11 ετών για την Α΄ τάξη, των 12 ετών για τη Β΄ τάξη και 13 ετών για τη Γ΄ τάξη αναφέρονται, προφανώς, σε μαθητές που παρακολουθούν κανονικά. Η δυσαρμονία της ηλικίας των μαθητών τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του σχολείου δείχνει τη ρευστότητα της σχολικής ζωής, αλλά και τις δυσκολίες των διδασκόντων στην εκτέλεση της αποστολής των.

Κατά την εγγραφή των μαθητών οι γονείς κατέβαλαν το ποσό των 3 δραχμών ως «τέλος εγγραφής», για ολόκληρο το σχολικό έτος. Ακόμη και με τα δεδομένα της εποχής εκείνης το ποσό δεν είναι μεγάλο. Πάντως εκτός από το «τέλος εγγραφής» δεν εμφανίζεται οποιαδήποτε άλλη πληρωμή «εκπαιδευτικού τέλους» στο συγκεκριμένο μαθητολόγιο.¹²

2. Η καταγωγή των μαθητών

Από τους 64 εν συνόλω μαθητές οι 26 κατάγονται από τη Λάρισα (40,6 ο/ο). Από τα γύρω χωριά 23 (36 ο/ο): Αμπελάκια 1, Καραντεμεριτζή (Χαλκιάδες των Φαρσάλων) 2, Καρατζόγλι (Αργυροπούλι ή Αγία Παρασκευή της Κυπαρίσσου) 1, Κοκκινοπλός 1, Μαϊμούλι (Χάλκη) 1, Μεσαλάρι 1 (Ροδιά), Μπαϊσλάρι (Τερψιθέα) 3, Νεμπεγλέρι (Νίκαια) 2, Πυργετός 1, Τοποσλάρι (Πλατύκαμπος) 2, Σελίτσιανη (Ανατολή) 2, Τσάγεζι (Στόμιο) 3, Τύρναβος 3. Τα περισσότερα χωριά αναγράφονται με την παλαιά

⁹ . Για τα Κοινά Σχολεία βλ. Θ. Παλιούγκας, *ό. π.*, σ. 439-441.

¹⁰ . Η μικτή φοίτηση δεν επιτρεπόταν, ακόμη και στα δημοτικά σχολεία. Βλ. Αλ. Δημαράς, *ό. π.*, Α, σ. λη΄ και 208.

¹¹ . Σύμφωνα με τον Ornstein, αμέσως μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας λειτουργούσαν στη Λάρισα τα εξής σχολεία: Η χριστιανική κοινότητα, με πληθυσμό 4.900 κατοίκους, είχε 9 σχολεία. Από αυτά τα 7 είναι της βασικής εκπαίδευσης, το 8ο είναι τριτάξιο (το Ελληνικό Σχολείο). Το 9ο ήταν θηλέων. Η οθωμανική κοινότητα, με πληθυσμό 4.600 κατοίκους, είχε 10. Η ισραηλιτική κοινότητα, με πληθυσμό 2.200, είχε 3 σχολεία. Βλ. Ν. Ζδάνης, «Η Λάρισα, κατά τον Ornstein, αμέσως μετά την απελευθέρωση», *Πρακτικά του 1ου Συνεδρίου Λαρισαϊκών Σπουδών*, Λάρισα 1992, σ.209- 222.

¹²

. Ο μαθητής του Ελληνικού Σχολείου όφειλε να καταβάλει την περίοδο αυτή για την τριετή φοίτηση σε αυτό 130 δραχμές, ο μαθητής του Γυμνασίου για την τετραετή φοίτηση 315 δραχμές και ο φοιτητής της Φιλοσοφικής Σχολής 910 δραχμές. Τα στοιχεία αντλήθηκαν από τα πρακτικά της Βουλής κατά τη συνεδρίαση της 15ης Ιουλίου 1882. Βλ. Αλ. Δημαράς, Α΄, *ό. π.*, Α, σ. 285.

ονομασία. Σε λίγες μόνο περιπτώσεις αναγράφεται ως τόπος καταγωγής το γεωγραφικό διαμέρισμα, π.χ. Ήπειρος, Θεσσαλία. Τέτοιες περιπτώσεις θα συναντήσουμε το επόμενο σχολικό έτος.

Από άλλες πόλεις εκτός νομού 15 μαθητές (23,4ο/ο): Αβδέλλα 1, Αθήνα 2, Άγραφα 1, Ζάρκος 1, Κάιρο 1, Λαμία 1, Μεγάροβο (πόλη στο Μοναστήρι των Σκοπίων) 1, Ναύπλιο 1, Πελκάδι ή Πελκάτι (Μονόπουλο της Καστοριάς) 1, Σαμαρίνα 1, Σπήλαιον (Γρεβενών) 1, Τρίκαλα 3.

Από τα ανωτέρω φαίνεται ότι η Λάρισα, από τον πρώτο κιόλας χρόνο μετά την απελευθέρωση, αποτέλεσε πόλο έλξης για σπουδές των παιδιών σε σχολεία της μέσης εκπαίδευσης όχι μόνο από τα γύρω χωριά του νομού (36ο/ο), αλλά και από άλλες πόλεις (23,4ο/ο), ακόμη και από το μακρινό Κάιρο. Αυτό προφανώς οφείλεται και στη μετακίνηση των γονέων των μαθητών για επαγγελματικούς λόγους. Ο αριθμός τώρα των 26 εγγραφέντων μαθητών οι οποίοι προέρχονται από τη Λάρισα κρίνεται υπερβολικά μικρός, αν λάβουμε υπόψη ότι ο χριστιανικός πληθυσμός της πόλης μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας, σύμφωνα πάντα με τον Ornstein, ανερχόταν σε 4.900 κατοίκους.¹³

3. Η κοινωνική προέλευση των μαθητών.

Το επάγγελμα του γονέα ή των γονέων ενός μαθητή μπορεί να αποτελέσει, σε κάθε περίπτωση, ένα ασφαλές κριτήριο για τον προσδιορισμό της οικονομικής κατάστασης της οικογένειάς του και εν συνεχεία να βοηθήσει στην εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων, σχετικών με την κοινωνική διαστρωμάτωση του μαθητικού δυναμικού του σχολείου. Έτσι, την εποχή στην οποία αναφερόμαστε, το επάγγελμα του εμπόρου π.χ. θεωρούνταν ένα κατεξοχήν προσοδοφόρο επάγγελμα. Τα επαγγέλματα τώρα των διάφορων καταστηματαρχών μιας πόλης, όπως αυτό του παντοπώλη, του ξενοδόχου ή του μεσίτη μπορούν να ενταχθούν στην κατηγορία των μικροεμπόρων. Κατεξοχήν, προσοδοφόρο επάγγελμα είναι και το επάγγελμα του κτηματία, του κτηματικού όπως αναγράφεται στο εν λόγω μαθητολόγιο. Στην κατηγορία των δημοσίων υπαλλήλων το επάγγελμα του αξιωματικού ή, γενικότερα, του στρατιωτικού υπερέχει ασφαλώς έναντι των υπολοίπων. Σε ιδιαίτερη, βέβαια, θέση βρίσκεται αυτό του ιατρού ή, πολύ περισσότερο, του εργοστασιάρχη.

Σύμφωνα με το μαθητολόγιο το επάγγελμα του εμπόρου κατέχει την πρώτη θέση, με 10 εγγραφές μαθητών, και αν συνυπολογίσουμε σε αυτό τα επαγγέλματα των μικροεμπόρων, τότε φθάνουμε στον αριθμό 18 (28ο/ο). Ακολουθεί το επάγγελμα του γεωργού με 8 εγγραφές (12,5), του κτηματικού (κτηματία) με 4 εγγραφές (6ο/ο), του ιατρού με 3 εγγραφές (5 ο/ο) και του στρατιωτικού επίσης με 3 (5 ο/ο). Έχουμε όμως και 10 μαθητές που είναι ορφανοί (15,6 ο/ο), ποσοστό αρκετά υψηλό. Ξεχωριστή είναι η κατηγορία των τεχνιτών (του ράπτη, του υφαντή κ.λ.π.) με 11 εγγραφές (17 ο/ο). Λείπει, όμως, παντελώς το επάγγελμα του εργάτη. Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι ένα πολύ μεγάλο ποσοστό μαθητών βρισκόταν σε πολύ καλή ή αρκετά καλή οικονομική κατάσταση. Μήπως, όμως, η καλή οικονομική κατάσταση της οικογένειας αποτελούσε και το βασικό λόγο που οδηγούσε τα παιδιά στη συνέχιση των σπουδών τους στη μέση εκπαίδευση; Η απάντηση στο ερώτημα είναι ασφαλώς καταφατική και ισχύει

¹³

. Ν. Ζδάνης, «Η Λάρισα, κατά τον Ornstein, ό. π. σ. 216.

περισσότερο για τους μαθητές, που δεν κατάγονται από τη Λάρισα, καθώς πέραν των άλλων εξόδων, έχουν να αντιμετωπίσουν και το ενοίκιο της κατοικίας. Βασική, όμως, προϋπόθεση για την εγγραφή ενός μαθητή από το Δημοτικό στο Ελληνικό Σχολείο ήταν και η επιτυχία στις εξετάσεις, στις οποίες έπρεπε αυτός να υποβληθεί, προκειμένου να συνεχίσει στη μέση εκπαίδευση.

Αναλυτικά τα επαγγέλματα των γονέων των μαθητών του σχολικού έτους 1881-1882 έχουν ως εξής:

Εμπορος (10), γεωργός (9), κτηματικός (4), ιατρός (3), στρατιωτικός (3), παντοπώλης (4), υποδηματοποιός (3), ράπτης (2), αρτοποιός (2), ξενοδόχος (2), ξυλέμπορος (1), τέκτων (ξυλουργός) 1, υφαντής (1), καραγωγεύς (1), μεσίτης (1), ιερεύς (1), γούναρης (1), εργοστασιάρχης (1), ορφανός (10).¹⁴

Β. Σχολικό έτος 1882-1883.

Με τη νέα σχολική χρονιά φαίνεται ότι η λειτουργία του σχολείου ομαλοποιείται, ενώ ο αριθμός των μαθητών διπλασιάζεται (135). Η πρώτη παρατήρηση αφορά το χρόνο εγγραφής των μαθητών, η οποία ολοκληρώνεται εντός του Σεπτεμβρίου. Όσον αφορά το μαθητικό δυναμικό, το σχολείο παρουσιάζει την εξής εικόνα: Η Α΄ τάξη έχει 56 μαθητές (έναντι 25), η Β΄ 42 (έναντι 20) και η Γ΄ 37 (έναντι 19). Μέσα σε αυτούς υπολογίζονται και 8 στάσιμοι μαθητές από το σχολικό έτος 1881-1882 (ποσοστό αποτυχίας 12,5 ο/ο). Το ποσοστό αποτυχίας, σε σύγκριση με τα σημερινά δεδομένα, θεωρείται υψηλό και δείχνει την ιδιαίτερη αυστηρότητα του εκπαιδευτικού συστήματος της εποχής.

Ενδιαφέρον, ωστόσο, παρουσιάζουν οι αναγραφόμενες στη στήλη των εγγραφών χαρακτηρισμοί. Έτσι για τους μαθητές της Α΄ τάξης αναγράφεται το όνομα του σχολείου από το οποίο προέρχεται ο μαθητής, π.χ. «ενδ[εικτικόν] Δημ. Σχολείου Λαρίσης» ή ο χαρακτηρισμός « ενδ. εν τη αυτή τάξει», χαρακτηρισμός που ισχύει για όλους τους στάσιμους. Για τους μαθητές των Β΄ και Γ΄ τάξεων η εγγραφή φέρνει το όνομα του Ελληνικού Σχολείου από το οποίο προέρχονται, π.χ. «ενδ. Ελλ. Σχολείου Λαρίσης» ή «ενδ. Ελλ. Σχολείου Ραψάνης» ή ακόμη και την ένδειξη «δι' εξετάσεων». Η τελευταία παρατήρηση δείχνει ότι η εγγραφή ορισμένων μαθητών, δεδομένης της εν γένει ρευστότητας, πραγματοποιούνταν «δι' εξετάσεων», με ή χωρίς σχολικό τίτλο. Άλλωστε, πρέπει πάντα να έχουμε υπόψη ότι τα σχολεία την περίοδο αυτή δε λειτουργούσαν με ομοιόμορφο πρόγραμμα σπουδών και για τούτο οι μαθητές έπρεπε να υποστούν κατατακτήριες εξετάσεις, ανεξαρτήτως του σχολικού τίτλου που κατείχαν.¹⁵ Πάντως, όλα τα ανωτέρω συμπληρώνουν τις γνώσεις μας, εκτός των άλλων, και για τα λειτουργούντα Ελληνικά Σχολεία σε διάφορες περιοχές της χώρας, από την περίοδο ακόμη της οθωμανικής κατοχής.

¹⁴ . Η άθροιση των επαγγελμάτων δε μας δίνει τον αριθμό των 64 εγγεγραμμένων στο μαθητολόγιο μαθητών. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι σε 4 μαθητές λείπει το επάγγελμα του γονέα.

¹⁵ . Θανάσης Δουμακής, «Το Ημερολόγιο του ραψανιώτη ελληνοδιδασκάλου Ιω. Αθ. Δουμακή (1869-1952)», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 60 (2011), σ. 195.

Πίνακας των περιοχών με λειτουργούντα ελληνικά σχολεία πριν από το 1882

Αθήνα, Βόλος, Ζάρκος, Ιθάμη (Καρδίτσας), Καρβασαράς (Αμφιλοχίας), Κουτσιαρή (Ιτέα Παλαμά), Κολινδρός (Πιερίας), Λιβιάδι, Ναύπλιο, Ραψάνη, Σαμαρίνα, Τρίκαλα, Τύρναβος, Φάρσαλα, Χαλκίδα.

Η ηλικία των μαθητών κινείται στα ίδια με το προηγούμενο σχολικό έτος επίπεδα, καθώς αυτή κυμαίνεται μεταξύ 13-19 στην Α΄ τάξη, μεταξύ 12-18 στη Β΄ και μεταξύ 13-18 στη Γ΄, ενώ ο διπλασιασμός των μαθητών σχετίζεται, ασφαλώς, με τη δυναμική της Λάρισας, η οποία γρήγορα τείνει να εξελιχθεί σε σπουδαίο εμπορικό και διοικητικό κέντρο της Θεσσαλίας.

Ενδιαφέρον, ωστόσο, παρουσιάζει και η καταγωγή των μαθητών. Οι εγγραφές δείχνουν ότι έχουμε αύξηση του αριθμού των μαθητών που κατάγονται από τη Λάρισα, από 25 σε 47, μικρή αύξηση των μαθητών από τα γύρω χωριά, από 26 σε 32 και σημαντική αύξηση από άλλες περιοχές της χώρας, από 12 σε 56.

Αναλυτικά η εικόνα της καταγωγής των μαθητών έχει ως εξής:

Από τη Λάρισα 47, από τα γύρω χωριά 32: Αγιά 1, Αμπελάκια 1, Βασιλί (Φαρσάλων) 1, Βλαχολίβαδο 3, Γκερελί (Αρμένιο) 1, Καρατζόλι (Αργυροπούλι) 3, Κοκκινοπλός 1, Τύρναβος 1, Μαΐμούλι (Χάλκη) 3, Μεσαλάρι (Ροδιά) 1, Μπαΐσλარი (Τερψιθέα) 3, Σαρλίκι (Όσσα του Συκουρίου) 1, Ραψάνη 6, Σελίτσιανη (Ανατολή) 1, Τοποσλάρι (Πλατύκαμπος) 2, Τσάγεζι (Στόμιο) 3.

Από άλλες περιοχές εκτός νομού 56: Άγραφα 1, Αγρίνιο 2, Αθήνα 3, Βόλος 2, Δίστομο 1, Ζάρκος 4, Ήπειρος 2, Θεσσαλία 1, Θεσσαλονίκη 1, Κάιρο 1, Καστανιά 1, Κρανιά του Πίνδου (Καλαμπάκας) 1, Καστοριά 1, Κολυνδρός 2, Κουτσιαρή (Ιτέα του Παλαμά) 3, Λαμία 1, Λιβαδέα 1, Λαζαρμπούγα (Σιτόχωρο των Φαρσάλων) 1, Μεσδάνι (Αγναντερό της Καρδίτσας) 1, Μπλάτσι (Βλάστη της Κοζάνης) 1, Ναύπλιο 3, Πελκάτι (Μονόπυλο της Καστοριάς) 2, Σαμαρίνα 6, Σπήλαιον (Γρεβενών) 1, Στεμνίτσα (Αρκαδίας) 1, Τοπόγα Ηπείρου 1,¹⁶ Τρίκαλα 3, Χαλκιδική 2, Χαλκίς 4, Χίος 1.

Σε ό,τι αφορά τα επαγγέλματα των γονέων, σε σχέση με το προηγούμενο σχολικό έτος, έχουμε την εμφάνιση και άλλων επαγγελματιών, όπως του δικηγόρου, καζαντζή (λεβητοποιού), βιβλιοπώλη, ποιμένος, αργυραμοιβού, υπαλλήλου, αλλά και του νομάρχη της Λάρισας.¹⁷ Ωστόσο και με τα επαγγέλματα αυτά η εικόνα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης των οικογενειών των μαθητών δε διαφοροποιείται ουσιαστικά.

Γ. Σχολικό έτος 1883-84

Κατά τον τρίτο χρόνο της λειτουργίας ο αριθμός των μαθητών προσεγγίζει τους 149. Ο αριθμός των μαθητών κατά τάξεις: η Α΄ 68, η Β΄ 43 και η Γ΄ 38. Η αυξητική πορεία θα συνεχιστεί και τα επόμενα χρόνια με αποτέλεσμα η πολιτεία να προχωρήσει στην

¹⁶ . Ενδεχομένως να πρόκειται για χωριό της Βόρειας Ηπείρου.

¹⁷ . Πρόκειται για τον πατέρα των μαθητών Αλεξ. Θεοχάρη της Γ΄ τάξης και Ιω. Θεοχάρη της Β΄, που κατάγονται από την Ήπειρο.

ίδρυση του Β΄ Ελληνικού Σχολείου το 1890 και, πολύ αργότερα, το 1926 του Γ΄ Ελληνικού Σχολείου.¹⁸

Πέραν αυτών, τα νέα στοιχεία που συναντούμε δε μεταβάλλουν τη γενικότερη εικόνα της Λάρισας. Ωστόσο, κάποιες διαφοροποιήσεις επισημαίνονται στα νέα επαγγέλματα των γονέων που προστίθενται σε εκείνα των προηγούμενων χρόνων, όπως π.χ. του φαρμακοποιού, του ειρηνοδίκη, του αλευροποιού, του κουρέα ή ακόμη και του δικηγόρου. Σε ό,τι αφορά την καταγωγή των μαθητών παρατηρούμε ότι η Λάρισα εξακολουθεί να προσελκύει μαθητές από απομακρυσμένες περιοχές της χώρας για συνέχιση των σπουδών τους στη μέση εκπαίδευση

Δ. Σχολικό έτος 1884-85

Καθώς δεν υπάρχει άλλο αρχειακό υλικό, το οποίο θα παρείχε πληροφορίες σχετικές με το διδακτικό προσωπικό, το πρόγραμμα μαθημάτων, την επίδοση των μαθητών ή τη φοίτησή τους στο Ελληνικό Σχολείο, στηριζόμαστε αναγκαστικά για την άντληση των ανωτέρω στοιχείων στον ειδικό έλεγχο του σχολικού έτους 1884-1885.¹⁹ Τα στοιχεία που αντλούμε, βέβαια, είναι ενδεικτικά και αρκετά να μας δώσουν μία σαφή εικόνα της λειτουργίας των Ελληνικών Σχολείων της εποχής που μελετούμε.

1. Έτσι πληροφορούμαστε ότι το διδακτικό προσωπικό είναι ολιγομελές. Κατά το σχολικό έτος 1884-1885 αυτό αποτελείται από τον σχολάρχη Κ. Παπαδημητρίου²⁰ και τους ελληνοδιδασκάλους Δ. Μιστριώτη, Παρθ. Παπαγιαννόπουλο, Δ. Φιλιππίδη και Δ. Δομούζα.²¹ Δεδομένου ότι ο μαθητικό δυναμικό είναι άρρενες και τα τμήματα είναι πολυπληθή (τη σχολική χρονιά που εξετάζουμε η Α΄ τάξη είχε 56 μαθητές, η Β΄ 57 και η Γ΄ 64), αντιλαμβανόμαστε πόσο δύσκολο ήταν το έργο των ανωτέρω ελληνοδιδασκάλων. Η όλη κατάσταση επιδεινώνεται, αν λάβουμε υπόψη ότι η συμπεριφορά των μαθητών είναι εν γένει κακή, όπως τουλάχιστο σημειώνει ο Αλέξης Δημαράς.²² Παρόλα αυτά, στο συγκεκριμένο σχολείο από τους 57 μαθητές της Α΄ τάξης χαρακτηρίστηκε «κοσμία» η διαγωγή τριών μόνο μαθητών και ενός «καλή» και των υπολοίπων «κοσμιωτάτη». Στις άλλες τάξεις δε σημειώνεται μείωση διαγωγής.

2. Το σύστημα βαθμολογίας, όμως, φαίνεται ότι είναι αρκετά αυστηρό. Για την αξιολόγηση των μαθητών χρησιμοποιείται η κλίμακα από το ένα έως το δέκα και η συνήθης βαθμολογία κυμαίνεται μεταξύ του πέντε και του επτά. Προβλέπονται

¹⁸ . Ν. Ζδάνης, «Η μέση εκπαίδευση στη Λάρισα ...», ό. π., σ. 106.

¹⁹ . Δε γνωρίζουμε αν με την έναρξη λειτουργίας του Ελληνικού Σχολείου το 1881 προβλεπόταν και η τήρηση ειδικού ελέγχου. Ενδεχομένως το βιβλίο άρχισε να τηρείται από το σχολικό έτος 1884-1885.

²⁰ . Ο σχολάρχης Κ. Παπαδημητρίου καταγόταν από τα Φάρσαλα. Βλ. Θανάσης Δουμακής, «Το Ημερολόγιον του ραψανιώτη ελληνοδιδασκάλου Ιω. Αθ. Δουμακή (1869-1952). Β΄ Τα απομνημονεύματα της επιστρατείας και πολέμου του έτους 1897» *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 61 (2012), σ.231

²¹ . Ο Δ. Δομούζας ήταν, ενδεχομένως, ραψανιώτης στην καταγωγή και συγγενής του αγωνιστή Θεμιστοκλή Ν. Δομούζα, ο οποίος δολοφονήθηκε στη Ραψάνη το έτος 1881. Βλ. Θανάσης Δουμακής, «Ο ραψανιώτης αγωνιστής Θεμιστοκλής Ν. Δομούζας μέσα από δύο δημοτικά τραγούδια», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 59 (2011), σ. 209-214.

²² . Αλ. Δημαράς, ό. π., σ. μδ΄ και 267.

χειμερινές εξετάσεις το μήνα Φεβρουάριο και γενικές εξετάσεις τον Ιούνιο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μείνει στάσιμο ένα ποσοστό 10-17% τον Ιούνιο, ανάλογα με την τάξη, (Α΄ και Γ΄ 10 ο/ο, Β΄ 17%), ένα ποσοστό 30 % να παραπέμπεται για επανεξέταση το Σεπτέμβριο και να προάγεται μόλις το 47-60 % . Αρκετοί, όμως , μαθητές (ποσοστό 10 % έως και 21 %) διέκοψαν για άγνωστους λόγους τη φοίτησή τους.

Τα αποτελέσματα του Ιουνίου (σχολικού έτους 1884-1885) ανά τάξη:

Α΄ τάξη: Εγγραφέντες 56, διέκοψαν 12 (21 %), στάσιμοι 5 (9 %), παραπέμφθηκαν 5 (9 %), προήχθησαν 34 (60 %).

Β΄ τάξη: Εγγραφέντες 57, διέκοψαν 6 (10 %), στάσιμοι 10 (17 %), παραπέμφθηκαν 14 (24,5 %), προήχθησαν 27 (47 %).

Γ΄ τάξη: Εγγραφέντες 64, διέκοψαν 8 (14 %), απουσίασαν από τις εξετάσεις 4 (6 %), στάσιμοι 6 (9 %/ο), παραπέμφθηκαν 12 (19 %), απολύθηκαν 34 (53 %).

3. Τα διδασκόμενα μαθήματα.

Α΄ τάξη

Ορησκευτικά, Ελληνικά, Μαθηματικά (αριθμητική), Γεωγραφία,

Β΄ τάξη

Ορησκευτικά, Ελληνικά, Μαθηματικά (αριθμητική), Γαλλικά, Ιστορία, Γεωγραφία.

Γ΄ τάξη

Ορησκευτικά, Ελληνικά, Λατινικά, Μαθηματικά (αριθμητική), Γαλλικά, Ιστορία, Γεωγραφία.

Το ανωτέρω ωρολόγιο πρόγραμμα είναι σύμφωνο με το Β. Δ/μα της 2.9.1867,²³ το οποίο προέβλεπε: Αρχαία ελληνικά 12 ώρες, Γραμματική 4-3 ώρες,²⁴ Αριθμητική Α΄ και Β΄ τάξη 4 ώρες, Γ΄ τάξη 3 ώρες. Ως ξένη γλώσσα διδάσκονται τα Γαλλικά στη Β΄ τάξη 2 ώρες και στη Γ΄ 3 ώρες. Η Ιστορία στη Β και Γ τάξεις 3 ώρες και τα Λατινικά στη Γ τάξη 2 ώρες, καθώς και το μάθημα της Καλλιγραφίας στις Α΄ και Β΄ τάξεις 2 ώρες.

Τα διδασκόμενα μαθήματα είναι θεωρητικού περιεχομένου, όπως φαίνεται και από τον παραπάνω πίνακα. Λείπουν τα θετικά μαθήματα της Φυσικής και Χημείας και εντελώς τα λεγόμενα πρακτικά μαθήματα. Εξάλλου, η ελληνική γενική εκπαίδευση χαρακτηρίζεται από ένα υπερφορτωμένο πρόγραμμα με καθαρά θεωρητικό- κλασικιστικό προσανατολισμό,²⁵ από τον οποίο, εν πολλοίς, δεν έχουμε απαλλαγεί, ακόμη και σήμερα. Η διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων περιορίζεται στο μάθημα της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και της Ιστορίας. Τα Νέα Ελληνικά εισάγονται με το Β. Δ/μα της 23.9.1884,²⁶ αλλά στο Ελληνικό σχολείο της Λάρισας το μάθημα αυτό θα εισαχθεί αργότερα. Ως Ξένη Γλώσσα διδάσκεται η γαλλική της οποίας η διδασκαλία αρχίζει από τη Β΄ και τα Λατινικά από τη Γ΄ τάξη. Το μάθημα της Γυμναστικής δε διδάσκεται ακόμη. Σε ορισμένες, μάλιστα, περιπτώσεις καλούνται να διδάξουν το μάθημα υπαξιωματικοί του ελληνικού στρατού.²⁷ Η

²³ . Αλ. Δημαράς, ό. π., Α΄, σ. 206.

²⁴ . Αναφέρεται στη διδασκαλία του μαθήματος της Γραμματικής της αρχαίας ελληνικής γλώσσας.

²⁵ . Αλ. Δημαράς, ό. π., Β, σ. κα΄.

²⁶ . Αλ. Δημαράς, ό. π., Α΄, σ. μγ΄, 255-260.

²⁷ . Το μάθημα της Γυμναστικής εισάγεται με το Β. Δ/μα της 23 Ιουνίου 1884. Βλ. Αλ. Δημαράς, ό. π., Α΄, σ. μγ΄, 255.

Σχολή Γυμναστών, η οποία θα αναλάμβανε τη διδασκαλία του ανωτέρου μαθήματος, ιδρύθηκε το 1884.²⁸

Ε΄. Οι λειτουργικές δαπάνες

Οι λειτουργικές δαπάνες των Ελληνικών Σχολείων (Σχολαρχείων) καλύπτονταν βασικά από την κεντρική διοίκηση. Ωστόσο, τα χρήματα που δίνονταν δεν επαρκούσαν να καλύψουν όλες τις ανάγκες. Το πρόβλημα της σχολικής στέγης π.χ. το είχε αναλάβει η κεντρική διοίκηση, αλλά η αντιμετώπισή του εξαντιλούνταν στην καταβολή των ενοικίων. Η τοπική αυτοδιοίκηση υποχρεωνόταν, επίσης, να καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος των εξόδων της λειτουργίας των σχολείων. Οι κρατικοί προϋπολογισμοί του αρμόδιου υπουργείου κάλυπταν ένα πολύ μικρό μέρος για την αγορά βιβλίων, των οργάνων διδασκαλίας και των σχολικών βοηθημάτων των δασκάλων. Στις περιπτώσεις αυτές η συμβολή των ευεργετών, με τη χορηγία μεγάλων ποσών, ήταν ουσιαστική.²⁹ Δεν πρέπει να μας διαφεύγει και το γεγονός της συμμετοχής των γονέων των μαθητών με την καταβολή διάφορων εκπαιδευτικών τελών, όπως είναι το «τέλος εγγραφής», που προαναφέραμε.

Για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση ισχύει ο νόμος του 1834 «περί δημοτικών σχολείων», σύμφωνα με τον οποίο το πρόβλημα της στέγασης ανατίθεται στις επιτόπιες επιτροπές. Σε εγκύκλιό του το Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως διέταξε τους διοικητές του κράτους να προτρέπουν τους δήμους «να θέτῶσι εις τους προϋπολογισμούς των ποσότητα τινά αναλόγως της καταστάσεώς των προς επισκευήν των υπάρχοντων ή και οικοδομήν νέων δημοτικών σχολείων και προς διατήρησιν αυτών εν μέρει ή και καθ' ολοκληρίαν, αν δύνανται».³⁰ Ο νόμος αυτός φαίνεται ότι ισχύει και για τα σχολεία της Μέσης Εκπαίδευσης στη Λάρισα, ενδεχομένως και σε άλλες περιοχές της Θεσσαλίας, μετά την απελευθέρωσή της. Έτσι μετά από μία γρήγορη ματιά στα πρακτικά του Δημοτικού Συμβουλίου της Λάρισας διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν αρκετές αποφάσεις για την οικονομική ενίσχυση των Δημοτικών Σχολείων της πόλης, λίγες όμως για το Ελληνικό Σχολείο ή το Γυμνάσιο. Υπενθυμίζω σχετικά την προαναφερθείσα συνεδρίαση (ΟΑ΄ /6.12.1882) του Δημοτικού Συμβουλίου που αφορά την ενοικίαση του διδασκαστηρίου του Ελληνικού Σχολείου και Γυμνασίου. Σε μία ακόμη συνεδρίαση (ΙΔ/4.4.1883)³¹ αποφασίζεται η αντικατάσταση μέλους της Εφορευτικής Επιτροπής του Ελληνικού Σχολείου και του Γυμνασίου.

Γενικότερα, θα λέγαμε ότι την περίοδο αυτή, λόγω και της οικονομικής δυσπραγίας που επικρατεί, το οικονομικά των σχολείων δεν είναι ανθηρά και ότι μερικά από τα έξοδα της λειτουργίας τους, όπως π.χ. την ενοικίαση και τη συντήρηση των κτιρίων, αναλαμβάνουν οι Δήμοι. Ακόμη, μεγάλη είναι και η συνεισφορά της Εκκλησίας ή του ιδιωτικού τομέα. Το πρόβλημα,

---

²⁸ . Αλ. Δημαράς, ό. π., Α΄, σ. ιγ΄.

²⁹ . Απ. Ανδρέου, «Οι κρατικές δαπάνες για την εκπαίδευση (1849-1890)», *Θέσεις*, 16 (1987).

³⁰ . Απ. Ανδρέου, ό. π.

³¹ . ΓΑΚ Λάρισας, *Πρακτικά του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Λαρισαίων*, Συνεδρίαση ΙΔ/4.4.1883.

πάντως, της στέγασης των σχολείων, Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, θα λυθεί, κατά ένα μεγάλο μέρος, από την κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου την τετραετία 1928-1932.